

Олександр Міхно,

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
директор Педагогічного музею України,

м. Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0002-5271-9530

ResearcherID: AEA-1026-2022

e-mail: amihno@ukr.net

ОЛЕКСА ТИХИЙ (1927-1984) ТА ЙОГО ПЕДАГОГІЧНА ВІЗІЯ

Анотація. У статті досліджено життєвий шлях і педагогічний доробок Олексі Тихого, діяча національно-визвольного руху, дисидента й педагога, уродженця Донеччини. Актуальність дослідження обґрунтовано важливістю розгляду внеску О. Тихого в розвиток українського шкільництва в контексті сучасної української освіти та національного самоусвідомлення. Акцентовано на тому, що історія української освіти та педагогічної думки, зокрема діяльність О. Тихого, є важливим елементом тематизації історії Донеччини, що сприяє поверненню цього регіону в національний культурний контекст.

Дослідження спирається на численні джерела (біографічні матеріали, спогади сучасників, а також публікації, які розкривають правозахисні та педагогічні аспекти діяльності О. Тихого), що дало змогу комплексно й об'єктивно оцінити його педагогічну спадщину.

Проаналізовано педагогічний доробок О. Тихого: статті «Про проблеми реформи шкільної освіти», «На перехресті думок», «Домашні завдання», «Думки про виховання», «Якою я уявляю школу в майбутньому?». У формі таблиці подано новаторські педагогічні ідеї О. Тихого (за листом до М. Микитюка).

Представлено педагогічну концепцію О. Тихого та розкрито її значення для сучасної освіти в Україні, зокрема наголошено на його підходах до виховання та інтеграції національної культури в навчальний процес. Розкрито педагогічну візію О. Тихого, фундаментом якої є морально-етичні цінності. Обґрунтовано, що її основні принципи – національний дух, інтернаціоналізм, народна спрямованість, політехнічний підхід і трудовий компонент – можуть слугувати основою для розвитку комплексної освітньої моделі, що відповідає потребам сучасного українського суспільства.

З'ясовано, що педагогічні погляди О. Тихого є актуальними й сьогодні, особливо в умовах необхідності формування у молодого покоління національної свідомості та любові до рідної мови і культури.

Розміщено біографічну довідку про Олексу Тихого, яка увійде до енциклопедичного біографічного словника «Педагоги України» (друга

половина XIX – початок XXI ст.). Визначено напрями для подальших досліджень його педагогічної спадщини.

Ключові слова: Олекса Тихий, педагогічна персоналія, історія освіти, педагогічна біографіка, енциклопедичний біографічний словник.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Олекса Тихий – діяч національно-визвольного та правозахисного руху, педагог, уродженець Донеччини. Дослідження його життєтворчості сьогодні є актуальним з кількох причин. По-перше, український дисидентський рух став логічним продовженням національно-визвольної боротьби першої половини XX ст., проте з новими ідеями та гаслами, де поняття права нації на самовизначення доповнилося ідеєю прав людини. По-друге, Олекса Тихий як відважний, послідовний і незламний борець з тоталітарним кремлівським режимом є символом національного опору, а отже, натхненником та незримим учасником сучасного протистояння російській агресії та тероризму. По-третє, як фаховий педагог Олекса Тихий є також натхненником для сучасних освітян, які формують і виховують молоде покоління українців у любові до рідного слова, нашої героїчної історії, повазі до Збройних Сил України. По-четверте, історія української освіти й педагогічної думки, персоналія Олекси Тихого – це важливий спосіб тематизації історії донецького краю, що повертає його у загальне лоно національного буття. Тому вже зараз ми можемо повернути тимчасово окуповану Донеччину в український культурний контекст, систематизуючи та описуючи її спадщину з позиції історико-культурної єдності країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження життєвого шляху та педагогічного спадку Олекси Тихого охоплюють широкий спектр аспектів його діяльності – від правозахисної боротьби до педагогічних новацій та філософсько-освітніх ідей. З-поміж основних публікацій, присвячених дисиденту й педагогу, можна виокремити такі: 1) біографічні дослідження, що описують життєвий шлях О. Тихого (Півень, 2016; Гринюк, 2017 та ін.), 2) публікації, присвячені правозахисній діяльності

Тихого, що фокусуються на його ролі у боротьбі за права людини та нації (Павлюченко, 2017; Коняєва, 2023), 3) регіональні дослідження, присвячені історії Донеччини, що визначають роль Тихого в розвитку цього регіону та сприяють поверненню Донеччини в український культурний контекст (Литвиненко, 2017; Богуненко & Івлєв, 2019), 4) дослідження педагогічної діяльності та ідей Тихого (Білько, 2018; Огнева, 2009). Зазначені студії дають багатогранне розуміння постаті О. Тихого та його творчої спадщини. Однак, попри значний інтерес до його життєвого шляху та правозахисної діяльності, педагогічні погляди О. Тихого залишаються недостатньо дослідженими і потребують подальшого вивчення.

Мета і завдання статті. Мета статті – розкрити педагогічну візію Олекси Тихого та її значення для сучасної української освіти, а також сприяти поверненню його педагогічної спадщини в національний культурний простір. Реалізації цієї мети сприятимуть такі дослідницькі завдання: здійснення аналізу біографічного контексту (вивчення життєвого шляху О. Тихого, зокрема його участі в правозахисному русі, визначення ключових подій і чинників, що вплинули на формування його педагогічних ідей), висвітлення педагогічних поглядів (аналіз публікації, присвяченої педагогічним поглядам О.Тихого, розкриття основних принципів його педагогічної діяльності та їх актуальності для сучасної освіти), розгляд філософських поглядів О. Тихого в контексті його педагогічної діяльності та виявлення впливу його філософських ідей на освітню практику, подання біографічної довідки про Олексу Тихого, яка увійде до енциклопедичного біографічного словника «Педагоги України» (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.), виокремлення напрямів подальших досліджень педагогічної спадщини О. Тихого для глибшого розуміння його педагогічних ідей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передовсім зазначимо, що актуальність біографічних досліджень у світовій гуманітаристиці зростає завдяки здатності науковців розкрити складність людського досвіду та вплив історичних постатей на розвиток культур і суспільств. Сучасні

зарубіжні вчені розглядають життєписи в найрізноманітніших аспектах: порівнюють дослідницькі та аналітичні підходи до біографічних матеріалів у соціології та усній історії, зокрема у контексті використання автобіографічного інтерв'ю (Gałęziowski & Kaźmierska, 2023), обговорюють традицію біографічних досліджень у соціальних науках, аналізуючи теоретичні й методологічні виклики, а також творчі стратегії, що використовуються для їх подолання (Caetano & Nico, 2018) тощо. Особливу важливість у цьому аспекті має педагогічна біографістика, яка фокусується на вивченні життя й діяльності освітян. Так, Г. Терхарт використовує біографічний підхід для аналізу професійної траєкторії вчителів, які беруть участь у програмах перекваліфікації, досліджує їхні особисті стратегії та досвід у подоланні бар'єрів для збереження професійної ідентичності та відновлення кар'єри в умовах трансконтинентальних освітніх систем (Terhart, 2022). Б. Кіч та А. Мартінс розкривають основи біографічних досліджень та їх важливість для педагогів у процесі досягнення ними самоусвідомлення під час викладання (Kich & Martins, 2019). Про стрімкий розвиток української педагогічної біографіки свідчать численні онлайн-проекти в інформаційному полі, які є сучасною формою поширення біографічного знання (Berezivska, Mikhno & Pinchuk, 2023), а також розроблення деколоніального підходу в біографічних студіях (Міхно, 2024). Попри таку різноманітну тематику біографічних досліджень їх поєднує те, що вони дають змогу глибше зрозуміти особистісні та професійні контексти, у яких формуються й змінюються ідентичності окремих осіб. Біографічні дослідження також сприяють розширенню знань про вплив індивідуального досвіду на широкі соціальні процеси – від культурних зрушень до освітніх реформ.

Одним із таких значущих прикладів є біографія Олекси Тихого, життя й діяльність якого демонструють важливість персонального досвіду в контексті політичних і соціальних змін. Подаємо стислий життєпис педагога у форматі біографічної довідки, яка увійде до енциклопедичного

біографічного словника «Педагоги України» (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.), що побачить світ після завершення наукового дослідження «Педагогічна біографіка в інформаційному освітньо-науковому просторі України» (2023–2025) (науковий керівник – Л. Березівська).

Тихий Олекса (Олексій) Іванович (Tukhyi Oleksa (Oleksii) Ivanovych) [27.01.1927, с. Їжівка Краматорського р-ну Донецької обл. – 06.05.1984, тюремна лікарня м. Перм, РФ], дисидент, правозахисник, педагог.

Закінчив філософський факультет Московського університету (1953; дипломну роботу «Теорія і практика організації колективу А.С. Макаренка» підготував на кафедрі педагогіки). З 1950 р. *працював учителем* біології у Ново-Костянтинівській школі Мелітопольського р-ну Запорізької обл. З 1953 р. мешкав у с. Рубці Краматорського р-ну Донецької обл., *викладав у школі*. З 1954 р. – *вчитель історії у рідному селі*, у 1954–1956 рр. – *завуч* Олексієво-Дружківської середньої школи Краматорського р-ну Донецької обл.

У 1956 р. виступив з відкритою заявою проти окупації радянськими військами Угорщини, за що 1957 р. був засуджений на 7 років таборів суворого режиму та 5 років позбавлення громадянських прав. Покарання відбував у Мордовії, РФ. Після звільнення у 1964–1967 рр. *працював у школі вчителем* математики, фізики, англійської мови. На початку 1970-х рр. залишив педагогічну роботу, працював на цегельні, вантажником, слюсарем-механіком, оператором-дефектоскопістом, пожежником. Свою діяльність спрямував у правозахисну сферу, активно *вивчав мовні питання*. У публіцистичних творах *виступав за відродження української мови та національної культури на Донеччині*. У 1973–1977 рр. *написав низку статей з питань педагогіки* («Думки про виховання» «Якою я уявляю школу майбутнього?», «Про проблеми реформи шкільної освіти», «Домашні завдання» та ін.), уклав збірку «Мова-народ» і «Словник мовних покручів». За життя праці Тихого не були опубліковані й побачили світ у 2000–2010-х рр.

У педагогічних статтях і листах виклав своє бачення пріоритетів шкільної освіти, окреслив проблеми тогочасної школи та запропонував шляхи їх розв'язання: важливість дошкільного й родинного виховання, скасування домашніх завдань, скорочення програмного матеріалу та його практичне наповнення, зменшення кількості уроків упродовж дня, факультативне вивчення окремих дисциплін, поєднання навчання з вихованням (естетичним, моральним, соціальним) і значущість самовиховання й створення умов для розвитку самостійності та ініціативи у дітей, індивідуальний підхід до учня, урахування у формуванні особистості дитини всіх аспектів її життя (сім'я, школа, оточення, культурне середовище, зокрема радіо й телебачення), зменшення кількості вчителів у класі шляхом призначення одного головного вчителя з помічником і окремими вчителями для фізичного виховання та художніх дисциплін.

Автор *цілісної педагогічної концепції, що ґрунтується на етиці* та українській мові й містить п'ять основних складників, які забезпечують комплексний підхід до освіти та розвитку дитини: національний дух, інтернаціональний аспект, народна спрямованість, політехнічний підхід, трудовий компонент.

1976 р. став членом-засновником однієї з перших правозахисних організації – Української Гельсінської Групи (УГГ). Літературна й правозахисна діяльність Тихого стала причиною його арешту в 1977 р. Засуджений до позбавлення волі на 10 років із засланням на 5 років. З 1981 р. тяжко хворів. Помер після чергової операції в тюремній лікарні.

19 листопада 1989 р. його прах перепоховано на Байковому кладовищі в Києві поряд з прахом Василя Стуса та Юрія Литвина (ділянка № 33). Цей похорон став одним із найзначніших шаблів на шляху відновлення незалежності України. Реабілітований 1990 р.

Формат енциклопедичної біографічної статті потребує стислого подання інформації про основні віхи життєвого шляху Олекси Тихого та його педагогічні погляди. Доповнимо цей текст фактами, які використано в

процесі підготовки зазначеної довідки, але не увійшли до неї через особливості формату. Ці факти були критично важливими для створення довідки у її фінальному вигляді, оскільки вони забезпечили необхідний контекст і допомогли сформуванню повніше й точніше уявлення про особистість Олекси Тихого та його внесок у педагогіку. Зосередимося на тих фрагментах тексту довідки, які виділено курсивом.

Олекса Тихий розпочав учителювати ще будучи студентом.

Яким він був учителем, яскраво свідчать спогади учнів. Так, Микола Швець згадує: «У вихідні дні <...> дядько Олекса збирав нас, дітлахів, своїх ближніх сусідів, і йшов у степ <...> У таких екскурсіях ми пізнавали навколишній світ природи рідного краю, знайомилися з першими її таємницями. Дядько Олекса розповідав нам про це. Сівши де-небудь на пагорку чи біля джерела, він вчив нас бачити навколишнє, читати велику книгу Природи рідного краю. Він знав багато казок про донецький край, про його заселення, історію козаків чи скіфів, сарматів чи хозарів, торків чи половців, які тисячі років тому вільно кочували нашим степом, воювали за нього, здобуваючи свої держави на його просторах. У такі часи ми завмирили й слухали, повідкривавши роти. Велика історія рідного краю, про яку ми навіть не здогадувалися, бо в школі нам про це не говорили, поставала перед нами з глибини віків. А потім, вказавши на якусь квітку чи кущ, учитель починав розповідати вже про інше, про таємниці життя рослин і тварин, які жили поруч з нами. Гарно і приємно було слухати

Олексія Івановича. Його розповіді про довкілля я пам'ятатиму все своє життя» (Швець, 2012, с. 157–158).

Та передусім М. Швецю запам'яталося, що «дядько Олекса» розмовляв з ними чистою українською мовою, адже місцеві селяни говорили хоч і «по-українському», але так званим «суржигом». Про ставлення Олекси Тихого до своїх вихованців дізнаємося зі спогадів Алли Безлаковської:

<...> Класна година як була, то він як оце сяде за стіл, ми могли задавати йому запитання, які нам хотілося. По темі, не по темі і він нам відповідав. Розмовляв з нами як вдома. Настільки він був скромний, за свою особу він ніколи нічого не розповідав. На уроках історії у нас була така тиша, ми слухали, а він говорив і говорив, лунав дзвінок, а ми не чули, ми слухали його, нашого Олексія Івановича, нашого класного керівника. Олексій Іванович нам дуже подобався. Був він підтягнутий, акуратний, у білій сорочці та костюмі. Завжди був з посмішкою на обличчі. З учнями ввічливий, на рівних. На великій перерві часто грав на баяні «Полонез» Огінського, «Марш слов'янки», а ми, діти, підтанцьовували. (Півень, 2016, с. 166).

Сам Олекса Тихий твердив: «У школі я знайшов своє покликання. Я працював у сільській школі, бачив село зблизька, зсередини» (Тихий, 2013, с. 10). Що значить – бачив село зблизька? Наприклад, ось такий штрих. Односелець Тихого Олексій Ганевський згадує: «Познайомився я з Олексою Тихим в 60-ті роки на пасіці <...> він разом з двоюрідним братом Володимиром Носулею займався бджолярством. Зробив вулика на чотири льотки, щоб бджоли краще працювали. Посмішка не сходила з його

обличчя. Завжди привітний, ввічливий, любив природу, милувався нею. Добре грав на гітарі, мандолині, акордеоні» (Півень, 2016, с. 167). А Василь Ткаченко пригадує уроки Олекси Івановича гри на баяні:

«Я навчався в школі в одному класі з Володимиром Тихим (син Олекси Тихого – О.М.). Я і мій брат Сашко вирішили піти до Олекси Тихого і теж навчитися грати. Спочатку він перевіряв у нас музичний слух, погодився нас навчити музики. Моя мати купила мені дуже гарний баян. На заняття ми ходили до Олекси Івановича в його дім. Це була дуже грамотна людина у всіх відношеннях і грав не тільки на баяні, а ще й на скрипці. Олекса Іванович був одночасно учителем і суворим, і вимогливим, і радісним. Добродушною людиною був. Він старався спокійно доносити до нас знання. Улюблена пісня його «Сонце низенько, вечір близенько...» (Півень, 2016, с. 168–169).

З цих спогадів О. Тихий постає як учитель, який не просто передавав знання, а виховував любов до рідної землі, історії, природи та української мови. Важливою частиною його освітнього підходу була музика. Він не лише сам майстерно грав на різних інструментах, як-от баян, гітара, скрипка, а й передавав ці навички своїм учням. Відтак можемо стверджувати, що О. Тихий не був типовим радянським учителем. Він болісно сприймав формальність у ставленні до навчання як із боку учнів, так і вчителів, і на початку 1970-х рр. написав заяву в Донецький обласний відділ народної освіти з проханням звільнити його зі школи: «Так вчити, як можу і хочу, мені не дозволяють, а так, як дозволяють, – я вважаю негідним» (Тихий, 2013, с. 14). Заяву підписали, Тихий став працювати робітником на різних підприємствах. Ця проста робітнича праця іноді давала більше вільного часу для роздумів, читання, поїздок до друзів,

написання листів до газет і органів влади, в яких він гостро висвітлював болючі соціальні питання, зокрема й передусім становище української мови та національної культури на Донеччині. У січні 1972 р. надіслав до редакції газети «Радянська Донеччина» статтю «Роздуми про українську мову та культуру в Донецькій області», де спершу подав стисло історію цієї території як частини України, визначив риси українського національного характеру – «волелюбність, безстрашність, сильну любов до України, свого народу та його віри» (Тихий, 2013, с. 167), а далі проаналізував причини ганебного ставлення до української мови та культури й виокремив напрями «для усунення ненормального становища, що склалося», які містять вимоги до друкованих видань, кіно- та радіопродукції та їхніх працівників, зокрема зняти «серії фільмів під назвою "Скарби української культури", наприклад: "Церковна архітектура", "Заповідники, ботанічні сади та парки України", "Історичні пам'ятники та фортеці", "По залах музеїв України" і т. п., забезпечити такими стрічками всі школи та передавати по телевізору» (Тихий, 2013, с. 179); до діяльності вчителів, працівників бібліотек, музеїв, книгарень; до законодавства, тобто прийняття закону, який би в «судовому порядку позбавляв громадянства Української РСР кожного, хто зневажає Україну, український народ, українську мову» (Тихий, 2013, с. 178); до органів місцевого самоврядування щодо надписів вулиць, вказівних знаків українською мовою.

Відводячи школі провідну роль у збереженні й поширенні української мови, у липні 1972 р. О. Тихий написав статтю до газети «Радянська освіта», в якій висловив глибоке занепокоєння станом української мови в освітній сфері Донеччини, акцентувавши увагу на негативних наслідках русифікації. Він запропонував перевести всі освітні заклади на українську мову викладання, створити популярні видання, що підтримують українську мову та культуру, а також закликав до шанобливого ставлення до української мови серед учителів, пропонуючи замінити тих, хто її зневажає. На початку 1973 р. написав листа до Президії Верховної Ради УРСР з назвою «Думки

про рідний донецький край», де засудив інтелігенцію Донеччини за байдужість до знищення української мови й культури, звинувативши «кожного, хто здобув вищу освіту, займає керівні посади», у сприянні асиміляції українців, яку він назвав «інтелектуальним геноцидом» (Тихий, 2013, с. 193). У цьому листі Олекса Тихий подав своє тлумачення патріотизму та наголосив на ролі школи, сім'ї та медіа у його вихованні: «Патріотизм, національна гідність, любов до свого народу, свого міста, села, любов до рідного слова, до рідної пісні, природи, історії – ось зерна, які ми повинні б сіяти в душі дітей і в сім'ї, і в школі <...> і через літературу, кіно, телебачення» (Тихий, 2013, с. 201).

У квітні 1973 р. О. Тихий написав листа Голові Президії Верховної Ради УРСР, у якому прозріливо передбачав: «Чи буде Донеччина через 10–20 літ складовою частиною української нації як форми спільності людей, об'єднаних єдиною територією, мовою, внутрішніми економічними зв'язками, певними рисами культури і характеру? Думається, що не буде, якщо основний елемент духовної культури – мова – буде так інтенсивно витісняватись у всіх сферах життя, особливо в закладах освіти» (Тихий, 2013, с. 383). Як бачимо, О. Тихий вважав, що витіснення української мови як основного елемента духовної культури з усіх сфер життя, особливо з освітніх закладів, призведе до серйозних наслідків. Ці процеси хоча й відбудуться на тридцять років пізніше, ніж прогнозував Тихий, матимуть руйнівний ефект: частина населення Донбасу, що маргіналізувалася, звернеться до Росії з проханням захистити російськомовне населення від уявної загрози українізації, що призведе до початку в 2014 році російсько-української війни.

Між двома ув'язненнями, у 1974–1976 рр., О. Тихий написав низку статей і листів педагогічної тематики. У квітні 1974 р., після відвідин Олексієво-Дружківської школи-інтернату для дітей з вадами розвитку, він надіслав листа директору цієї школи і своєму колишньому колезі Миколі Микитюку. Цей короткий лист яскраво демонструє неординарне

педагогічне мислення О. Тихого та його готовність поділитися власним педагогічним досвідом щодо перспектив налагодження освітньо-виховної роботи. Доведемо це, подавши у формі таблиці цитати з листа та сформульовані на їх основі відповідні педагогічні ідеї (таблиця 1).

Таблиця 1

Педагогічні ідеї Олекси Тихого
(за листом Миколі Микитюку) (Тихий, 2013, с. 52–66)

Цитата	Педагогічна ідея
«Які в тебе багаті можливості дати тим нещасним сиротам, фізичним калікам знання, виховати в них добрий смак до життя, літератури, мистецтва та зробити їх повноцінними громадянами, які б жили і творили для прийдешнього, а не лише мучились би, постійно думаючи про своє каліцтво»	Освіта має бути повною, не обмежуватися лише навчанням, а й охоплювати естетичне, моральне та соціальне виховання дітей – розвиток доброго смаку до життя, літератури, мистецтва та формування їх як повноцінних громадян.
«Не діти для нас, а ми для дітей»	Виховання дітей має ґрунтуватися на ідеї, що педагогічний і технічний персонал існують для допомоги дітям у їхньому розвитку та формуванні, а не навпаки.
«Найкраще виховані ті, кого найменше виховують»	Важливість самовиховання та створення умов для розвитку самостійності та ініціативи у дітей. Позитивний вплив від надмірного втручання та контролю може сприяти формуванню в них внутрішньої мотивації та самореалізації
«Перше, над чим варто задуматися і провести в життя, – це відмовитись від домашніх завдань»	Важливість перегляду традиційних підходів до навчання, зокрема відмова від надмірного завантаження учнів домашніми завданнями. Це сприяє звільненню часу для більш творчого та поглибленого вивчення матеріалу та організації позакласних заходів.
«Виховання дітей дуже	Виховання дитини є комплексним

складний багатогранний процес, у якому беруть участь батьки, школа, середовище, серед якого дитина знаходиться, література, радіо і т.д.»	процесом, що охоплює вплив різних чинників, таких як сім'я, школа, культурне середовище тощо. Важливо враховувати всі аспекти життя дитини у формуванні її особистості.
«Почати можна було б з того, щоб розселити дітей у спальнях не по класах, не за віком, а тих із тими, хто до кого тягнеться, хто з ким дружить, хто кого любить»	Формування сприятливого середовища для соціального розвитку дітей, що ґрунтується на створенні умов для дружби, взаєморозуміння та підтримки між ними. Важливо сприяти побудові позитивних міжособистісних відносин у колективі.
«Абсолютно необхідно перетворити інтернат на десятирічку і вести своїх вихованців до вуза, прямо на роботу, а може й заміж»	Підготовка дітей до життя поза інтернатом передбачає надання їм не лише освіти, а й практичних навичок та навичок соціальної адаптації. Важливо створити умови для їхнього успішного виходу у самостійне життя та професійного розвитку

На наш погляд, думки О. Тихого залишаються актуальними й сьогодні, а концептуальна ідея листа полягає у зміні (реформуванні) системи виховання та освіти з метою забезпечення повноцінного розвитку кожного учня.

У цей же період педагог пише статтю «Про проблеми реформи шкільної освіти», де звертає увагу на проблеми, що існують у шкільній освіті, та пропонує шляхи їх розв'язання, а саме: перегляд навчальних програм з метою зменшення їх перевантаженості та більш практичне їх наповнення, щоб забезпечити ефективніше навчання, адаптоване до потреб життя, підтримка виховної роботи в школі та формування учнів як фізично здорових, культурних та моральних особистостей, запровадження восьмирічної школи та зменшення кількості вчителів у класі шляхом призначення одного вчителя, відповідального за навчання та виховання дітей.

У 1975 р. О. Тихий підготував статтю «На перехресті думок», в якій актуалізував кілька проблем тогочасної школи та подав пропозиції їх розв'язання:

- навчання учнів з різним рівнем підготовки в одному класі (автор зазначає, що різний рівень підготовки учнів у класі може ускладнювати процес навчання, й пропонує використовувати індивідуальний підхід, спеціалізовані програми для різних груп учнів, зменшення навчального навантаження і збільшення практичної діяльності, рекомендує забезпечити доступність клубів, гуртків та екскурсій для всіх учнів);
- організація навчального простору (ставить під сумнів необхідність окремих кабінетів для кожного предмета, стверджуючи, що це може заважати концентрації та організації навчального процесу; вважає, що потрібні лише кабінети для лабораторних робіт, спортивні зали та майстерні; зазначає, що зручність для вчителя не має бути головним критерієм);
- естетичне виховання (пропонує створити хори, оркестри, музичні класи й студії образотворчих мистецтв у кожній школі; для цього потрібно залучити кошти, вчителів-спеціалістів та підтримку батьків; вважає доцільним залучати волонтерів (у його термінології – «любителів») з відповідною підготовкою);
- кількість учителів (сумнівається в доцільності мати по десять учителів на десятилітню дитину; вважає ефективнішим навчання під керівництвом одного головного вчителя з помічником та окремими вчителями для фізичного виховання і художніх дисциплін);
- домашні завдання (зазначає, що виконання домашніх завдань потребує багато часу, не всі діти можуть їх виконувати ефективно через відсутність умов);

- заняття в суботу (сумнівається в необхідності суботніх занять і наголошує на важливості часу, проведеного з родиною; пропонує запровадити факультативні заняття за бажанням учнів);
- фахова орієнтація (вважає, що діти часто орієнтуються на професії батьків, і пропонує зменшити обсяг теоретичних дисциплін на користь практичних, щоб допомогти дітям розкрити свої здібності) (Тихий, 2017, с. 64–73).
- У проаналізованих працях неодноразово постає проблема домашніх завдань, до якої О. Тихий підходить науково та об'єктивно в статті «Домашні завдання» (1975). Він описує домашні завдання як частину навчального процесу, як закріплення вивченого, як розвиток самостійної роботи, водночас критикує офіційну педагогіку й наводить вагомі недоліки, які відображено у таблиці 2.

Таблиця 2

Переваги та недоліки домашніх завдань за Олексою Тихим
(Тихий, 2013, с. 100–107)

Переваги	Недоліки
Закріплення вивченого матеріалу	Не всі діти мають умови для виконання завдань
Розвиток навичок самостійної роботи	Не всі учні вміють працювати самостійно
Проведення вільного часу з користю	Можливість байдикування на уроках з виправданням «удома вивчу»
Стимулювання відповідальності	Відволікання від улюблених справ
Можливість учителям зосередитись на новому матеріалі	Відсутність індивідуального підходу до учнів
Сприяння дисципліні учнів	Призводить до стресу та втрати інтересу до навчання
	Обмеження вільного часу та можливостей для розвитку
	Звільнення учителів від обов'язку докладно викладати тему: «вдома вивчіть»

	Віра батьків у святість школи та її непогрішність і заборона будь-яких занять, окрім шкільних завдань, що спотворює, збіднює душі дітей
--	---

Стаття «Думки про виховання» містить педагогічні поради О. Тихого молодим матерям щодо виховання немовлят. Особливу увагу він приділяє вихованню з моменту народження, враховуючи вплив утробного періоду на розвиток дитини. Автор наголошує на ролі матері у вихованні, акцентуючи на важливості її психічної рівноваги та здорового способу життя, а також наголошує на необхідності підготовки молодих матерів до батьківства задовго до народження дитини, передбачаючи не лише медичну, а й педагогічну підготовку. Особливу увагу в статті приділено першому року життя дитини, коли починається розвиток соціальних навичок та засвоєння мови. Олекса Тихий відзначає важливість родинного середовища, яке впливає на фізичний і психологічний розвиток дитини, а також роль спілкування з однолітками у формуванні соціальних умінь. Для дітей віком від двох до п'яти років автор виокремлює значення пізнавальних процесів, формування інтересів, емоційного розвитку та закликає дорослих підтримувати дитячу допитливість, заохочувати до самостійності та забезпечувати умови для творчих ігор.

О. Тихий також критично оцінює функціонування дитячих садків, звертаючи увагу на важливість індивідуалізації навчання та активної участі батьків у виховному процесі, й закликає до перегляду підходів у вихованні дітей, наголошуючи на значенні національних традицій і культури (Тихий, 2011, с. 24–39).

Олекса Тихий виявляв себе як педагог не лише під час роботи в школі, у своїх статтях і листах, а й у повсякденному житті і навіть в ув'язненні. Раїса Мороз, дружина дисидента Валентина Мороза, згадує, що він активно допомагав у вихованні її сина, навіть на відстані. Він листувався з хлопцем,

надсилав йому книжки і намагався його підтримати. О. Тихий вважав, що дітям треба дозволяти пропускати школу, але компенсувати це індивідуальною програмою вдома. На його думку, відрив від колективного виховання радянської школи міг би бути корисним для розвитку індивідуальних здібностей. Так він виховував свого сина Володимира, й той досяг значних успіхів у математиці й кібернетиці (Тихий, 2011, с. 50).

Надзвичайно цінними для нас є міркування українського дисидента, психолога Михайла Гориня, співкамерника Олекси Тихого під час останнього ув'язнення: «Його педагогічні міркування цікаві. Я звикся з думкою, що педагогіку як мистецтво навчання і виховання можна успішно будувати лише на підвалинах фізіології та психології. Він же на перше місце ставив етику. Ця фраза стала його візитною карткою в розмовах зі співбесідниками. В одних вона викликала подив, в інших усмішку, у третіх – роздратування. “У наш час, – говорив він, – коли можливості творити зло значно зросли, а в талановитій людині особливо, дуже важливо знати, які моральні цінності віросповідує людина і як вона їх обстоює. Тому перш ніж говорити про справу, поговоримо про мораль”» (Горинь, 2015).

Акцентуємо, що мораль, етика – це основа педагогічної візії Олекси Тихого. Термін «візія» трактуємо як концептуальні ідеї, логічну конструкцію бажаного майбутнього. Тобто йдеться про те, якою бачив О. Тихий майбутню українську освіту. Педагогічна візія сформувалася у результаті його педагогічної, літературної і правозахисної діяльності. Концепція майбутньої української школи, за Тихим, містить п'ять основних принципів, які забезпечують комплексний підхід до освіти та розвитку дитини. Принципи тут трактуємо як ключові орієнтири і підходи, які мають бути інтегровані в освітній процес для досягнення бажаних результатів у вихованні й розвитку учнів. Ці принципи він виклав у незакінченій статті «Якою я уявляю школу в майбутньому?»:

1. Національний дух як базовий принцип освіти: шкільна програма спирається на рідну мову, сприяючи вихованню любові та поваги до національного мистецтва, культури, історії та природи.

2. Інтернаціональний аспект, що передбачає повагу до всіх націй та народностей та програму вивчення мов, літератури, історії та культури інших націй.

3. Народна спрямованість: школа має виховувати в учнів любов до праці та прагнення до підвищення загального добробуту, культури та освіти, уникати аристократичних тенденцій.

4. Політехнічний підхід: освітній процес має забезпечувати знання у всіх доступних галузях техніки, зокрема побутової, що сприятиме розвитку практичних навичок учнів.

5. Трудовий компонент: розвиток практичних навичок учнів через самообслуговування в школі та вдома, а також вирощування квітів, городництво, різні ремесла, вишивання, в'язання, крій та шиття тощо (Тихий, 2017, с. 98–99).

Практичні поради щодо створення такої школи, реалізації зазначених принципів Олекса Тихий виклав у проаналізованих вище статтях і листах, а своєю правозахисною діяльністю він, безперечно, наближав створення умов, за яких така школа могла б постати.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що життєтворчість Олекси Тихого, зокрема його педагогічна праця, відкриває нові горизонти для розуміння того, як особисті переконання і професійна діяльність можуть переплітатися в умовах соціально-політичних викликів. Його життєпис дає цінні відомості для розуміння історичних контекстів, в яких розвивалася українська освіта. В есеї з промовистою назвою «Учитель Тихий» український філософ, літературознавець і дисидент Євген Сверстюк писав: «Тихий – це явище глибоко повчальне на всі часи. Це своєрідна притча на вірність собі... Сам він був людиною сильною, обдарованою і зовсім не здатною до конформізму. Незважаючи на позитивну й конструктивну

спрямованість його особистості, місця такому в системі радянської освіти не було. Уся його енергія спалювалась у протистоянні з офіційним фальшем, беззаконням і малокультурністю» (Тихий, 2009, с. 131, 132–133).

Виявлені ключові аспекти біографії Олекси Тихого, передовсім участь у правозахисному русі, мали значний вплив на формування його педагогічних ідей. Педагогічна візія Олекси Тихого, з акцентом на мораль та етичні цінності, є актуальною для сучасної освіти, оскільки її основні принципи – національний дух, інтернаціоналізм, народна спрямованість, політехнічний підхід і трудовий компонент – можуть слугувати основою для розвитку комплексної освітньої моделі, що відповідає потребам сучасного українського суспільства. Біографічна довідка про Олексу Тихого в енциклопедичному словнику «Педагоги України» сприятиме визнанню його внеску в освіту та допоможе глибше зрозуміти його роль у розвитку української педагогіки.

Перспективи подальших досліджень. Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо у дослідженні епістолярної спадщини Олекси Тихого в педагогічному аспекті, а також у науковому обґрунтуванні методів і форм популяризації його постаті та творчого спадку в бібліотеках та музеях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Білько, Д. (2018). Практикуючи утопію: коротка розвідка про педагогічний досвід Олекси Тихого. *Донецький обласний краєзнавчий музей*. https://muzey-dokm.pp.ua/praktykuyuchy-utopiyu-kоротka-rozvidka-pro-pedagogichnyj-dosvid-oleksy-tyhogo.html?fbclid=IwAR126E84kvF1rjSjNLcaZ7IUhb_9aZmMMaT4fiBI4CYEXv3isw3V4rIo-WI.
- Богуненко, В. О., & Івлєв, К. О. (2019). Часів Яр Олекси Тихого: монопрофільне місто Донбасу в конкретно-біографічному вимірі. *Грані Історії*, (2), 60–67. http://nbuv.gov.ua/UJRN/grist_2019_2_14.
- Горинь, М. (2015). *Олекса Тихий: Портрет зблизька*. Vox Populi. Отримано з <https://sites.google.com/vox-populi.com.ua/vox-populi-history/історія/визвольні-змагання/олекса-тихий-портрет-зблизька-автор-горинь-михайло>.
- Гринюк, Р. (Ред.). (2017). *Мислити з Олексою Тихим: збірник наукових праць*. Вінниця – Дружківка. <https://jotykyhyi.donnu.edu.ua/index>

- Коняєва, К. (2023). Олекса Тихий – обличчя дисидентського руху на Донеччині. *Травневі студії: історія, політологія, міжнародні відносини*. Вінниця, 370–373. <https://jts.donnu.edu.ua/article/view/14498>
- Литвиненко, Р. (2017). Олекса Тихий і археологічна спадщина Донбасу. *Мислити з Олексою Тихим: гідність, виховання, ідентичність*. Вінниця – Дружківка, 26–31. <https://jotykyhyi.donnu.edu.ua/article/view/3109>
- Міхно, О. (2024). Деколонізація української педагогічної біографістики: теоретичні контури. *Український Педагогічний журнал*, (1), 104–113. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-1-104-113>
- Огнева, Л. (2009). *Учитель Олекса Тихий*. Донецьк. <https://files.infoua.net/ohneva/Uchytel-Oleksa-Tyhyj-LOgneva-2009.pdf>
- Павлюченко, Ю. М. (2017). Правозахисна діяльність О. Тихого. *Мислити з Олексою Тихим: гідність, виховання, ідентичність*. Вінниця – Дружківка, 48-56. <https://jotykyhyi.donnu.edu.ua/article/view/3113>
- Півень, В. Ф. (Ред.). (2016). *Олекса Тихий: вчора і сьогодні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 90-річчю від дня народження правозахисника, філософа, педагога і громадського діяча Олекси Тихого, 24 – 25 листопада 2016 р.* Краматорський економіко-гуманітарний інститут. Краматорськ.
- Тихий, О. (2009). *Не можу більше мовчати* (В. Овсієнко, Л. Огнева, Є. Фіалко, & Є. Шаповалов, Упоряд.). Донецьк: Товариство ім. Олекси Тихого. <https://torba.infoua.net/files/Oleksa-Tyhyj-Ne-mozhu-bilshe-movchaty-2009.pdf>
- Тихий, О. (2011). *Думки про виховання*. Донецьк: Норд-Комп'ютер <https://torba.infoua.net/files/Oleksa-Tyhyj-Dumky-pro-vyhovannja-2011.pdf>
- Тихий, О. (2013). *На перехресті думок* (Л. Огнева, упоряд.). Донецьк: Музей «Смолоскип». <http://oleksa-tykhyi.lgb.ua/wp-content/uploads/2019/12/Na-perehrestidumok-Oleksa-Tyhyj-LOgneva-2013.pdf>
- Тихий, О. (2017). *Для чого я живу?* (Л. Огнева, упоряд.). Київ. <https://files.infoua.net/ohneva/Oleksa-Tyhyj-Dlja-choho-ja-zhyvu-LOhneva-2017.pdf>
- Швець, М. (2012). Спогади про Олексу Тихого. *О. Тихий: у спогадах, роздумах, літературі* (Том II). Донецьк: ТОВ "Поліграфічний будинок «Донеччина»".
- Berezivska, L. D., Mikhno, O. P., & Pinchuk, O. P. (2023). Online projects as a form of spreading pedagogical biographical knowledge in the context of open science. *Information Technologies and Learning Tools*, 97(5), 227–243. <https://doi.org/10.33407/itlt.v97i5.5240>
- Caetano, A., & Nico, M. (2018). Forever young: creative responses to challenging issues in biographical research. *Contemporary Social Science*, 14(3–4), 361–378. <https://doi.org/10.1080/21582041.2018.1510134>
- Gałęziowski, J., & Kaźmierska, K. (2023). Together or apart? Doing biographical research and oral history in an interdisciplinary context. *Current Sociology*, 71(4), 627–643. <https://doi.org/10.1177/00113921221132752>
- Kich, B. V., & Martins, A. C. (2019). What is biographical research and why is this method important in teachers' and professors' formation?. *Research, Society and Development*, 8(7), <https://doi.org/10.33448/rsd-v8i7.1094>
- Terhart, H. (2022). Teachers in Transition. A Biographical Perspective on Transnational Professionalisation of Internationally Educated Teachers in Germany. *European*

REFERENCES

- Bilko, D. (2018). Praktykuiuchy utopiiu: korotka rozvidka pro pedahohichniy dosvid Oleksy Tykhoho. *Doneskyi oblasnyi kraieznavchyi muzei*. https://muzey-dokm.pp.ua/praktykuyuchy-utopiyu-korotka-rozvidka-pro-pedagogichnyj-dosvid-oleksy-tyhogo.html?fbclid=IwAR126E84kvF1rjSjNLcaZ7IUhb_9aZmMMaT4fiBI4CYEXv3isw3V4rIo-WI
- Bohuneko, V.O., & Ivliev, K.O. (2019). Chasiv Yar Oleksy Tykhoho: monopofilne misto Donbasu v konkretno-biohrafichnomu vymiri. *Hrani Istorii*, (2), 60–67. http://nbuv.gov.ua/UJRN/grist_2019_2_14
- Horyn, M. (2015). *Oleksa Tykhyi: Portret zblyzka*. Vox Populi. Retrieved from <https://sites.google.com/vox-populi.com.ua/vox-populi-history/історія/визвольні-змагання/олекса-тихий-портрет-зблизька-автор-горинь-михайло>
- Hryniuk, R. (Ed.). (2017). *Myslyty z Oleksoyu Tykhym: zbirnyk naukovykh prats*. Vinnytsia – Druzhkivka. <https://jotykhyyi.donnu.edu.ua/index>
- Koniaieva, K. (2023). Oleksa Tykhyi – oblychcha dysydentskoho rukhu na Donechchyni. *Travnevi studii: istoriia, polityholohiia, mizhnarodni vidnosyny*, 370–373. <https://jts.donnu.edu.ua/article/view/14498>
- Lytynenko, R. (2017). Oleksa Tykhyi i arkeolohichna spadshchyna Donbasu. *Myslyty z Oleksoyu Tykhym: hidnist, vykhovannia, identychnist*, 26–31. <https://jotykhyyi.donnu.edu.ua/article/view/3109>
- Mikhno, O. (2024). Dekolonizatsiia ukrainskoi pedahohichnoi biohrafistyky: teoretychni kontury. *Ukrainskyi Pedahohichnyi zhurnal*, (1), 104–113 <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-1-104-113>
- Ohnieva, L. (2009). *Uchytel' Oleksa Tykhyi*. Donetsk. https://files.infoua.net/ohneva/Uchytel-Oleksa-Tyhyj_LOhneva_2009.pdf
- Pavliuchenko, Y.M. (2017). Pravozakhysna diialnist Oleksy Tykhoho. *Myslyty z Oleksoyu Tykhym: hidnist, vykhovannia, identychnist*, 48–56. <https://jotykhyyi.donnu.edu.ua/article/view/3113>
- Piven, V.F. (Ed.). (2016). *Oleksa Tykhyi: vchora i siohodni: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoї 90-richchiiu vid dnia narodzhennia pravozakhysnyka, filosa, pedahoga i hromadskogo diiacha Oleksy Tykhoho, 24 – 25 lystopada 2016 r. Kramatorskyi ekonomiko-humanitarnyi instytut*. Kramatorsk.
- Tykhyi, O. (2009). *Ne mozhu bilshe movchaty* (V. Ovsienko, L. Ohnieva, Ye. Fialko, & Ye. Shapovalov, Uporiad.). Donetsk: Tovarystvo im. Oleksy Tykhoho. https://torba.infoua.net/files/Oleksa-Tyhyj_Ne-mozhu-bilshe-movchaty_2009.pdf
- Tykhyi, O. (2011). *Dumky pro vykhovannia*. Donetsk: Nord-Kompiuter. https://torba.infoua.net/files/Oleksa-Tyhyj_Dumky-pro-vyhovannja_2011.pdf
- Tykhyi, O. (2013). *Na perekhresti dumok* (L. Ohnieva, uporiad.). Donetsk: Muzei "Smoloskyp". http://oleksa-tykhyi.1gb.ua/wp-content/uploads/2019/12/Na-perekhresti-dumok-Oleksa-Tyhyj_LOhneva_2013.pdf

- Tykhyi, O. (2017). *Dlia choho ya zhyvu?* (L. Ohnieva, uporiad.). Kyiv. https://files.infoua.net/ohneva/Oleksa-Tyhyj_Dlja-choho-ja-zhyvu_LOhneva_2017.pdf
- Shvets, M. (2012). Spohady pro Oleksu Tykhoho. O. Tykhyi: *u spohadakh, rozдумakh, literaturi (Tom II)*. Donetsk: TOV "Polihrafichnyi budynok «Donechchyna»".
- Berezivska, L. D., Mikhno, O. P., & Pinchuk, O. P. (2023). Online projects as a form of spreading pedagogical biographical knowledge in the context of open science. *Information Technologies and Learning Tools*, 97(5), 227–243. <https://doi.org/10.33407/itlt.v97i5.5240>
- Caetano, A., & Nico, M. (2018). Forever young: creative responses to challenging issues in biographical research. *Contemporary Social Science*, 14(3–4), 361–378. <https://doi.org/10.1080/21582041.2018.1510134>
- Gałęziowski, J., & Kaźmierska, K. (2023). Together or apart? Doing biographical research and oral history in an interdisciplinary context. *Current Sociology*, 71(4), 627–643. <https://doi.org/10.1177/00113921221132752>
- Kich, B. V., & Martins, A. C. (2019). What is biographical research and why is this method important in teachers' and professors' formation?. *Research, Society and Development*, 8(7), <https://doi.org/10.33448/rsd-v8i7.1094>
- Terhart, H. (2022). Teachers in Transition. A Biographical Perspective on Transnational Professionalisation of Internationally Educated Teachers in Germany. *European Educational Research Journal*, 21(2), 293–311. <https://doi.org/10.1177/14749041211010997>

Oleksandr Mikhno

Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher,
Director of the Pedagogical Museum of Ukraine,
Kyiv, Ukraine

ORCID ID: 0000-0002-5271-9530

ResearcherID: AEA-1026-2022

e-mail: amihno@ukr.net

OLEKSA TYKHYYI (1927–1984) AND HIS PEDAGOGICAL VISION

Abstract. The article examines the life and pedagogical heritage of Oleksa Tykhyi, a leader of the national liberation movement, dissident and educator, a native of Donetsk region. The relevance of the study is substantiated by the importance of considering O. Tykhyi's contribution to the development of Ukrainian education in the context of modern Ukrainian education and national identity. It is emphasised that the history of Ukrainian education and pedagogical thought, in particular the activities of O. Tykhyi, is an important element of thematisation of the history of Donetsk region, which contributes to the return of this region to the national cultural context.

The study is based on numerous sources, including biographical materials, memoirs of contemporaries, as well as publications that reveal the human rights

and pedagogical aspects of O. Tykhyi's activities, which allowed a comprehensive and objective assessment of his pedagogical heritage.

The author presents O. Tykhyi's pedagogical heritage: articles "On the Problems of School Education Reform", "At the Crossroads of Opinions", "Homework", "Thoughts on Education", "How Do I Imagine the School in the Future?". O. Tykhyi's innovative pedagogical ideas are presented in the form of a table (based on a letter to M. Mykytiuk).

The article presents the pedagogical conception of O. Tykhyi and defines its significance for modern education in Ukraine, in particular, focuses on his approaches to education and the integration of national culture into the educational process. The author reveals O. Tykhyi's pedagogical vision, which is based on moral and ethical values. It is substantiated that its basic principles – national spirit, internationalism, national orientation, polytechnic approach and labour component – can serve as the basis for the development of a comprehensive educational model that meets the needs of modern Ukrainian society.

It is found that O. Tykhyi's pedagogical views are still relevant today, especially in the context of the need to form a national consciousness and love for the native language and culture in the younger generation.

A biographical note on Oleksa Tykhyi is published, which will be included in the encyclopaedic biographical dictionary "Educators of Ukraine" (second half of the nineteenth – early twenty-first century). The directions for further research of his pedagogical heritage are suggested.

Keywords: Oleksa Tykhyi, pedagogical personality, history of education, pedagogical biography, encyclopaedic biographical dictionary.